

Η αρχή της φιλοξενίας

Συνέντευξη του Jacques Derrida στον Dominique Dhombres που δημοσιεύτηκε στη γαλλική εφημερίδα *Le Monde* στις 2 Δεκεμβρίου 1997 με τον τίτλο «Il n'y a pas de culture ni de lien social sans un principe d'hospitalité».

Επίσης στο J. Derrida, *Papier Machine*, Galilée, Παρίσι 2001, σσ. 276-277.

Στο τελευταίο βιβλίο σας, Περί φιλοξενίας,¹ αντιτάσσετε «τον απροϋπόθετο νόμο της απεριόριστης φιλοξενίας» και «τους νόμους της φιλοξενίας, των δικαιωμάτων και των καθηκόντων που πάντοτε είναι υπό όρους και υπό προϋποθέσεις». Τι εννοείτε με αυτό;

Είναι μεταξύ αυτών των δύο μορφών της φιλοξενίας που οφείλεται να παίρνονται οι ευθύνες και οι αποφάσεις. Δοκιμασία φοβερή διότι, εάν αυτές οι δύο φιλοξενίες δεν αλληλοαναιρούνται, παραμένουν ετερογενείς τη στιγμή που ανακαλούν η μια την άλλη με τρόπο συγκεχυμένο. Αναμφίβολα δεν είναι όλες οι ηθικές της φιλοξενίας ίδιες, εντούτοις, δεν υπάρχει πολιτισμός ούτε κοινωνικός δεσμός χωρίς μια αρχή φιλοξενίας. Αυτό επιβάλλει, δημιουργώντας ακόμη και την επιθυμία, μια υποδοχή χωρίς επιφυλάξεις και χωρίς υπολογισμό, μια άνευ ορίου έκθεση στον ερχόμενο. Παρόλα αυτά, μια πολιτισμική ή γλωσσική κοινότητα, μια οικογένεια, ένα έθνος, δεν μπορούν να μην αφήσουν τουλάχιστον μετέωρη, έως και να προδώσουν αυτή την αρχή της απόλυτης φιλοξενίας: για να προστατεύσουν έναν «οίκο» αναμφίβολα, διασφαλίζοντας το «ίδιον» και την κυριότητα ενάντια στην απεριόριστη άφιξη του άλλου· αλλά επίσης για να προσπαθήσουν να καταστήσουν την υποδοχή αποτελεσματική, αποφασιστική, συγκεκριμένη, για να την θέσουν εν έργω. Εξ ου οι «όροι» που μετατρέπουν το δώρο σε συμβόλαιο, το άνοιγμα σε πολιτική συμφωνία· εξ ου τα δικαιώματα και τα καθήκοντα, τα σύνορα, τα διαβατήρια, οι είσοδοι, εξ ου οι μεταναστευτικοί νόμοι για τους οποίους πρέπει να πούμε ότι «ελέγχουν τη ροή».

Είναι αλήθεια ότι τα διακυβεύματα της «μετανάστευσης» δεν καλύπτουν με κάθε αυστηρότητα, οφείλουμε να το υπενθυμίσουμε, εκείνα της φιλοξενίας που πηγάζουν πέρα από το πολιτειακό [civique] ή τον καθαρά πολιτικό χώρο. Στα κείμενα που αναφέρεστε, αναλύω κάτι που δεν είναι, εντούτοις, μια απλή αντίθεση, ανάμεσα στο «απροϋπόθετο» και το «υπό όρους». Εάν οι δύο έννοιες της φιλοξενίας

¹ Ζακ Ντερριντά, – Αν Ντυφουρμαντέλ, *Περί φιλοξενίας*, μτφρ.-σημειώσεις Β. Μπιτσώρης, Εκκρεμές, Αθήνα 2006 (Σ.τ.μ.).

παραμένουν μη αναγώγιμες η μια στην άλλη, είναι πάντα στο όνομα της καθαρής και υπερβολικής φιλοξενίας που πρέπει, για να την καταστήσουμε όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματική, να εφεύρουμε τις καλύτερες διευθετήσεις, τις λιγότερο κακές συνθήκες, την πιο δίκαιη νομοθεσία. Αυτό είναι αναγκαίο για να αποφύγουμε αυτά τα φαύλα αποτελέσματα μιας απεριόριστης φιλοξενίας της οποίας επιχείρησα να προσδιορίσω τους κινδύνους. Να υπολογίσουμε τους κινδύνους, ναι, αλλά να μην κλείσουμε την πόρτα στο μη υπολογίσιμο, δηλαδή στο μέλλον και το ξένο, ιδού ο διπλός νόμος της φιλοξενίας. Καθορίζει το ασταθές έδαφος της στρατηγικής και της απόφασης. Της βελτιωσιμότητας όπως και της προόδου. Αυτός ο τόπος αναζητείται σήμερα, για παράδειγμα στις αντιπαραθέσεις για τη μετανάστευση.

Ξεχνάμε συχνά ότι είναι εν ονόματι της απροϋπόθετης φιλοξενίας (η οποία δίνει νόημα σε κάθε υποδοχή του ξένου) που πρέπει να επιχειρήσουμε να καθορίσουμε τις καλύτερες συνθήκες, δηλαδή τα τάδε νομοθετικά όρια και κυρίως την τάδε εφαρμογή των νόμων. Αυτό, εξ ορισμού, το ξεχνά, πάντα κάποιος από την πλευρά της ξеноφοβίας· κάποιος μπορεί επίσης να το ξεχάσει στο όνομα μιας ορισμένης ερμηνείας του «πραγματισμού» και του «ρεαλισμού». Όταν, για παράδειγμα, πιστεύουμε ότι πρέπει να δώσουμε εκλογικά εχέγγυα στις δυνάμεις του αποκλεισμού ή της απόταξης. Αμφίβολη στις αρχές της, αυτή η τακτική θα μπορούσε όντως να χάσει κάτι παραπάνω από τη ψυχή της: το προσδοκώμενο όφελος.

Στο ίδιο έργο, θέτετε το εξής ερώτημα: «Μήπως η φιλοξενία συνίσταται στο να υποβάλλεις ερωτήματα στον ερχόμενο;» ρωτώντας πρώτα απ' όλα το όνομα του, «ή μήπως η φιλοξενία αρχίζει με την υποδοχή χωρίς ερώτηση;».² Η δεύτερη στάση είναι περισσότερο σύμφωνη με την αρχή της «απεριόριστης υποδοχής» που επικαλεστήκατε;

Εδώ πάλι, η απόφαση λαμβάνεται στην καρδιά αυτού που μοιάζει με παραλογισμό, με το ίδιο το αδύνατο (μια αντινομία, μια ένταση ανάμεσα σε δύο νόμους εξίσου επιτακτικούς αλλά χωρίς αντίθεση). Η καθαρή φιλοξενία συνίσταται στο να υποδεχθούμε τον ερχόμενο πριν από το να του θέσουμε προϋποθέσεις, πριν από το να μάθουμε και να ερωτήσουμε οτιδήποτε γι' αυτόν, είτε πρόκειται για ένα όνομα ή ένα «στοιχείο» ταυτότητας. Αλλά αυτή η καθαρή φιλοξενία προϋποθέτει επίσης ότι κάποιος απευθύνεται σ' αυτόν, ατομικά, ότι κάποιος τον καλεί επομένως, και του

² Ο.π., σ. 37 (Σ.τ.μ.).

αναγνωρίζει ένα κύριο όνομα: «Πώς ονομάζεσαι, εσύ;». Η φιλοξενία συνίσταται στο να κάνουμε οτιδήποτε για να απευθυνθούμε στον άλλο, να του αναγνωρίσουμε ένα όνομα, ακόμη και να ρωτήσουμε το όνομα του, όλως αποφεύγοντας αυτή η ερώτηση να γίνει ένας «όρος», μια αστυνομική έρευνα, ένα φακέλωμα ή ένας απλός συνοριακός έλεγχος. Διαφορά συγχρόνως λεπτή και θεμελιώδης, μια ερώτηση που τίθεται στο κατώφλι του «σπιτιού», και το κατώφλι μεταξύ δύο διακυμάνσεων της φωνής. Μια τέχνη και μια ποιητική, εντούτοις μια ολόκληρη πολιτική εξαρτάται από αυτήν, μια ολόκληρη ηθική αποφασίζεται από αυτήν.

Σημειώνετε στο ίδιο κείμενο: «Ο ξένος είναι κατ' αρχάς ξένος προς τη γλώσσα του δικαίου στην οποία είναι διατυπωμένο το καθήκον της φιλοξενίας, το δικαίωμα ασύλου, τα όριά του, οι γνώμονές του, η αστυνομία του. Ο ξένος οφείλει να ζητήσει τη φιλοξενία σε μια γλώσσα η οποία εξ ορισμού δεν είναι η δική του».³ Θα μπορούσε να είναι διαφορετικά;

Ναι, διότι αυτό είναι ίσως η πρώτη βία στην οποία υπόκειται ο ξένος: είναι αναγκασμένος να διεκδικήσει τα δικαιώματά του σε μια γλώσσα την οποία δεν μιλά. Το να αναστείλουμε αυτήν τη βία είναι σχεδόν αδύνατο, ένα ατελείωτο καθήκον εν πάσει περιπτώσει. Ένας παραπάνω λόγος για να εργαστούμε επειγόντως προκειμένου να αλλάξουν τα πράγματα. Ένα τεράστιο και φοβερό καθήκον μετάφρασης επιβάλλεται εδώ, που δεν είναι μόνο παιδαγωγικό, «γλωσσολογικό», τοπικό ή εθνικό (η εκπαίδευση του ξένου στη γλώσσα και την εθνική κουλτούρα, στην παράδοση του κοσμικού ή ρεπουμπλικανικού δικαίου για παράδειγμα). Αυτό απαιτεί ένα μετασχηματισμό του δικαίου, των γλωσσών του δικαίου. Όσο ασαφής και επίπονη κι αν είναι, αυτή η πρόοδος λαμβάνει χώρα. Αγγίζει την ιστορία και τα πιο θεμελιώδη αξιώματα του διεθνούς δικαίου.

Υπενθυμίζετε την κατάργηση από την Κυβέρνηση του Βισύ [Vichy]⁴ του διατάγματος Crémieux του 1870 που χορήγησε τη γαλλική υπηκοότητα στους Εβραίους της

³ Ο.π., σ. 21 (Σ.τ.μ.).

⁴ Μετά την ήττα της Γαλλίας από τη Γερμανία και τη συνθηκολόγησή της κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, εγκαταστάθηκε στην «ελεύθερη ζώνη» της χώρας, η φιλογερμανική, αντισιμωτική, αντικομμουνιστική Κυβέρνηση του Βισύ (Ιούλιος 1940-Αύγουστος 1944), υπό την ηγεσία του Γάλλου στρατάρχη του Α' Παγκοσμίου πολέμου Φιλίπ Πεταίν, η οποία συνεργάστηκε με τη ναζιστική Γερμανία. Η συγκεκριμένη κυβέρνηση πήρε το όνομά της από την πόλη Βισύ [Vichy], η οποία αποτέλεσε την έδρα και πρωτεύουσά της (Σ.τ.μ.).

Αλγερίας. Ζήσατε αυτή την παράξενη κατάσταση, στη νεότητα σας, να είστε έτσι χωρίς υπηκοότητα. Τι συγκαταείτε αναδρομικά από εκείνη την περίοδο;

Υπάρχουν πολλά να ειπωθούν πάνω σε αυτό επίσης. Αντί αυτού που ανακαλώ, από το βάθος της μνήμης μου, ιδού μονάχα αυτό που θα ήθελα να θυμίσω, σήμερα: η Αλγερία εκείνης της εποχής μοιάζει τώρα, εκ των υστέρων, με ένα πειραματικό εργαστήριο -όπου ο ιστορικός μπορεί να απομονώσει επιστημονικά, αντικειμενικά, αυτό που υπήρξε μια καθαρά γαλλική ευθύνη για το διωγμό των Εβραίων, ευθύνη που είχαμε ζητήσει από τον Μιτεράν να αναγνωρίσει, όπως το έχει κάνει ευτυχώς ο Σιράκ έκτοτε. Διότι δεν υπήρξε ποτέ ούτε ένας Γερμανός στην Αλγερία. Τα πάντα εξαρτήθηκαν από την εφαρμογή από τους Γάλλους, μονάχα από αυτούς, του διπλού καθεστώτος των Εβραίων. Στις δημόσιες υπηρεσίες, στο σχολείο και το πανεπιστήμιο, στην κατάσχεση των περιουσιών, αυτή η εφαρμογή ήταν ενίοτε πιο βαύναση από ότι στην ίδια τη Γαλλία. Στοιχείο προς κατάθεση στους φακέλους των παρόντων δικών και των δηλώσεων μετάνοιας.

Ο Μισέλ Ροκάρ⁵ είχε δηλώσει εδώ και κάποια χρόνια, ότι «η Γαλλία δεν μπορούσε να υποδεχθεί όλη την αθλιότητα του κόσμου». Τι σας κάνει να σκεφτείτε αυτή η φράση; Τι γνώμη έχετε για τον τρόπο με τον οποίο η κυβέρνηση Ζοσπέν προβαίνει αυτή τη στιγμή στη μερική νομιμοποίηση των λαθρομεταναστών;

Νομίζω πως θυμάμαι ότι ο Μισέλ Ροκάρ ανακάλεσε αυτή την ατυχή φράση. Διότι ή *όντως* είναι μια αυταπόδεικτη αλήθεια (ποιος ποτέ σκέφτηκε ότι η Γαλλία ή οποιαδήποτε άλλη χώρα, μπόρεσε ποτέ «να υποδεχθεί όλη την αθλιότητα του κόσμου», ποιος ποτέ ζήτησε κάτι τέτοιο;), ή *όντως* είναι η ρητορική ενός ευφυολογήματος προορισμένου να επιφέρει περιοριστικά αποτελέσματα και να δικαιολογήσει την αναδίπλωση, την προστασία, την αντίδραση («καθώς δεν μπορούμε να υποδεχθούμε όλη την αθλιότητα, έτσι δεν είναι, κανείς ποτέ δεν θα μπορέσει να μας κατηγορήσει ότι δεν κάνουμε αρκετά, ή ακόμη ότι δεν κάνουμε πλέον τίποτα απολύτως»). Αυτό είναι αναμφίβολα το (οικονομικό, οικονομίστικο και συγκεχυμένο) αποτέλεσμα που κάποιοι θέλησαν να εκμεταλλευθούν, και για το οποίο ο Μισέλ Ροκάρ, όπως τόσοι άλλοι, μετάνιωσε. Όσον αφορά τη σημερινή πολιτική της μετανάστευσης, αν πρέπει να

⁵ Ο Μισέλ Ροκάρ (Michel Rocard) υπήρξε σοσιαλιστής πρωθυπουργός της Γαλλίας από το 1988 μέχρι το 1991, κατά τη β' θητεία του Μιτεράν στη γαλλική προεδρία (Σ.τ.μ.).

μιλήσουμε εν τάχει, αυτή ανησυχεί εκείνους που αγωνίστηκαν για τους «χωρίς-χαρτιά» (και που τους προσφέρουν κατάλυμα οσάκις κάτι τέτοιο είναι αναγκαίο, όπως το κάνω και εγώ σήμερα), εκείνους που τους είχαν γεμίσει ελπίδες ορισμένες υποσχέσεις. Τουλάχιστον δύο πράγματα μας προξενούν λύπη:

1. Ότι οι νόμοι «Πασκουά-Ντεμπρέ»⁶ δεν καταργήθηκαν, μάλλον υπέστησαν κάποιες μικροαλλαγές.⁷ Εκτός του ότι περιεβλήθησαν με μια συμβολική αξία (δεν είναι ασήμαντο αυτό το γεγονός), εδώ ισχύει το ένα από τα δύο, ακόμη μια φορά: *είτε* διατηρούμε από αυτούς το ουσιώδες και δεν πρέπει να ισχυριζόμαστε το αντίθετο· *είτε* τους τροποποιούμε ουσιαστικά, και δεν πρέπει να προσπαθούμε να σαγηνεύσουμε ή να καθησυχάσουμε μια εκλογική αντιπολίτευση της Δεξιάς ή της Ακροδεξιάς κολλώντας πάνω τους αποκλειστικά την ετικέτα «Πασκουά-Ντεμπρέ». Αυτή η αντιπολίτευση, ούτως ή άλλως, θα αποκομίσει οφέλη από τούτη την οπισθοχώρηση και δεν θα αφεθεί να την αφοπλίσουν. Εν προκειμένω, έχουμε ανάγκη από πολιτικό θάρρος, αλλαγή κατεύθυνσης, πιστή τήρηση των υποσχέσεων, διαπαιδαγώγηση του πολίτη. (Είναι ανάγκη να υπενθυμίσουμε, για παράδειγμα, ότι ο αριθμός των μεταναστών δεν είναι αυξητικός -ούτε απειλητικός, κάθε άλλο- εδώ και πολλές δεκαετίες.)

⁶ Αναφορά στους διαβόητους νόμους του υπουργού των Εσωτερικών Σάρλ Πασκουά (Pasqua) και του υπουργού των Εξωτερικών Ζαν-Λουί Ντεμπρέ (Debré) της δεξιάς γαλλικής κυβέρνησης, σχετικά με τον «έλεγχο της μετανάστευσης». Γράφει ο Βαγγέλης Μπιτσώρης σε μια υποσημείωση του σχετικά με τους νόμους Πασκουά: «Ο πρώτος νόμος “Πασκουά” -της 9ης Σεπτεμβρίου 1986, επί πρωθυπουργίας του Ζακ Σιράκ- αποκαθιστά εκ νέου τη διοικητική αποπομπή των μεταναστών εκτός των γαλλικών συνόρων και τον περιορισμό της ανανέωσης της “κάρτας παραμονής δέκα ετών”. Ο δεύτερος νόμος “Πασκουά” της 24ης Αυγούστου 1993 για “τον έλεγχο της μετανάστευσης, τις προϋποθέσεις εισόδου, υποδοχής και διαμονής των ξένων” αποτελεί τη ζοφερή καμπή μιας ξενόφοβης πολιτικής που είχε ήδη αρχίσει από τον Ιούλιο 1974 με την απόφαση της τότε κυβέρνησης να “άρει τη μετανάστευση”. Τέλος, ο τρίτος νόμος “Πασκουά” της 30ής Δεκεμβρίου 1993 θα τροποποιήσει το δεύτερο σύμφωνα με τις αποφάσεις του Συνταγματικού Συμβουλίου».

Αναφορικά με το «νομοσχέδιο Ντεμπρέ» αυτό «προέβλεπε, εκτός των άλλων, “πιστοποιητικά παροχής καταλύματος” (“certificats d’hébergement”), υποχρεώνοντας κατ’ αυτόν τον τρόπο όσους παρείχαν στέγη στους “χωρίς-χαρτιά” να δηλώνουν στο οικείο αστυνομικό τμήμα την αναχώρηση των φιλοξενουμένων· οποιαδήποτε αθέτηση αυτής της υποχρέωσης θα εκλαμβάνονταν ως “αδίκημα φιλοξενίας”. Αυτό το μέτρο στηλιτεύει εξ αρχής ο Ντερριντά. Η αντίδραση ήταν άμεση: μετά την έκκληση για “πολιτική ανυποταξία” —που την υπέγραψαν πενήντα εννέα κινηματογραφιστές—, εκατό χιλιάδες διαδηλωτές θα εκφράσουν μαχητικά την αγανάκτησή τους στις 22 Φεβρουαρίου 1997, στο Παρίσι, για να υπερασπιστούν το “καθήκον φιλοξενίας” και το “δικαίωμα στη φιλοξενία”. Τελικά, ο “νόμος Ντεμπρέ” της 24ης Απριλίου 1997 για τη μετανάστευση θα αναθεωρήσει το σχέδιο για τα “πιστοποιητικά παροχής καταλύματος” (Ζ. Ντερριντά, *Πέραν του κοσμοπολιτισμού*, μτφρ.-σημ. Β. Μπιτσιώρης, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2003, σσ. 138, 139, υποσημ. 9 & 12) (Σ.τ.μ.).

⁷ Τον Ιούνιο του 1997 ανήλθε στην εξουσία η κυβέρνηση της «πληθυντικής Αριστεράς», υπό την πρωθυπουργία του Λιονέλ Ζοσπέν (Lionel Jospin). Στις 11 Μαΐου 1998 ψηφίστηκε νέος νόμος για τη μετανάστευση, ο λεγόμενος «νόμος Σεβενεμάν», ο οποίος ουσιαστικά περιοριζόταν σε μικρές επιδιορθώσεις του προηγούμενου σχετικού «νόμου Ντεμπρέ». Τα όσα λέει σε αυτό το σημείο της συνέντευξής του ο Ντερριντά αποτελούν αντίδραση στο νομοσχέδιο του τότε υπουργού των Εσωτερικών της Γαλλίας Ζαν-Πιέρ Σεβενεμάν (Jean-Pierre Chevènement) (Σ.τ.μ.).

2. Μέσα στα όρια που επισήμως ισχύουν, οι εξαγγελθείσες μεθοδεύσεις για τη ρύθμιση εμφανίζονται αργές και μινιμαλιστικές, μέσα σε μια περίλυπη, εκνευριστική, στενόχωρη ατμόσφαιρα. Εξ ου η ανησυχία εκείνων που, χωρίς να ζητούν το αμιγές άνοιγμα των συνόρων, έχουν συνηγορήσει υπέρ μιας άλλης πολιτικής και μάλιστα το έχουν κάνει, στηριζόμενοι σε αριθμούς και στατιστικές (εκκινώντας από εργασίες δοκιμασμένες από ειδικούς και αρμόδια συλλογικά όργανα που εργάζονται σ' αυτόν ακριβώς τον τομέα εδώ και πολλά χρόνια), «με υπεύθυνο τρόπο» — και όχι «ανεύθυνο» όπως τόλμησε να πει, πιστεύω, ένας από εκείνους τους υπουργούς που ξέρουν να υπολογίζουν κατά το μάλλον ή ήττον επαρκώς, σήμερα· και, όπως συμβαίνει πάντοτε, οι παραδρομές τους, οι «μιντιακές φράσεις» τους είναι ακριβώς κακός οiwονός. Το κρίσιμο όριο, από το οποίο κρίνει κανείς μια πολιτική, περνά ανάμεσα από τον «πραγματισμό» — και δη τον «ρεαλισμό» (αναπόφευκτους για μια αποτελεσματική στρατηγική)— και από την ύποπτη άλλη όψη του, τον καιροσκοπισμό.

Μετάφραση: Γεράσιμος Κακολύρης